

ЗДАТНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ ПОРОДЖУВАТИ, ЗМІНЮВАТИ ТА ПРИПИНЯТИ ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА

ABILITY TO GENERATE TRANSACTIONS MODIFY OR SUSPEND MORAL RIGHTS

Сліпченко С.О.,

доктор юридичних наук, доцент,

*професор кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті за допомогою методу альтернатив досліджується здатність правочинів породжувати, змінювати чи припиняти особисті немайнові права. Обґрунтовується, що в теорії цивільного права поряд із повним запереченням здатності правочинів породжувати, змінювати або припиняти особисті немайнові права почала формуватися альтернативна точка зору. Прихильники останньої стверджують, що цей юридичний факт може створювати також такі правові наслідки. Також доводиться здатність правочинів породжувати, змінювати або припиняти особисті немайнові права в межах правовідносин інтелектуальної власності, інформаційних, корпоративних, особистих немайнових правовідносин. Зроблений висновок базується на синтезі досягнутих представниками альтернативної точки зору наукових результатів. Стверджується, що здатність правочинів породжувати, змінювати або припиняти особисті немайнові права не лише не виключається загальними положеннями чинного цивільного законодавства України, а й прямо передбачається спеціальними нормами права.

Ключові слова: правочин, договір, особисті немайнові права, інформаційні права, особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, нематеріальні блага.

В статье с помощью метода альтернатив исследуется способность сделок порождать, изменять и прекращать личные неимущественные права. Обосновывается, что в теории гражданского права наряду с полным отрицанием способности сделок порождать, изменять или прекращать личные неимущественные права начала формироваться альтернативная точка зрения. Представители последней утверждают, что этот юридический факт может создавать и такие правовые последствия. Также доказывается способность сделок порождать, изменять или прекращать личные неимущественные права в пределах правоотношений интеллектуальной собственности, информационных, корпоративных, личных неимущественных правоотношений. Сделанный вывод основан на синтезе достигнутых представителями альтернативной точки зрения научных результатов. Утверждается, что способность сделок порождать, изменять или прекращать личные неимущественные права не только не исключается общими положениями действующего законодательства Украины, но и прямо предусматривается специальными нормами права.

Ключевые слова: сделки, договор, личные неимущественные права, информационные права, личные неимущественные права на результаты интеллектуальной, творческой деятельности, нематериальные блага.

In an article by the method of alternatives investigated the ability to generate transactions, modify or terminate moral rights. It is known that one of the common legal means by which the participants civil relations establish, change or cease their rights and responsibilities are legal action. This is due to the fact that civil law is the regulator of private relations, which are the subjects of legally equal, independently of each other. This transaction allows autonomously create the most appropriate model of behavior. We have the ability to generate transactions, modify or terminate moral rights within the legal intellectual property, information, corporate, moral relationship. The conclusion reached is based on the synthesis, representatives of alternative points of view, scientific results. It is alleged that the ability to generate transactions, modify or terminate moral rights not only exclude the general provisions applicable civil legislation of Ukraine, but also directly provides for special rules of law. The conclusions indicate the need for further in-depth research of such transactions, the terms of their conclusion and reality, delineating application of classification and systematization.

Key words: transaction, treaty, moral rights, information rights, moral rights to results of intellectual and creative activity, intangible benefits.

Постановка проблеми. Відомо, що одним із розповсюджених юридичних засобів, за допомогою якого учасники цивільних відносин встановлюють, змінюють чи припиняють свої права й обов'язки, є правочин. Це пов'язано з тим, що цивільне право є регулятором приватних відносин, суб'єкти яких виступають юридично рівними, самостійними й незалежними один від одного. Саме правочин дозволяє автономно ство-

рювати найбільш прийнятну для суб'єктів модель поведінки.

Вони настільки розповсюджені, що зустрічаються не лише в межах галузей приватного права, а й за їх межами. Тому правочини є досить дослідженим юридичним фактом у теорії права. Водночас невпинний розвиток суспільних відносин вимагає постійної ревізії системи наявних юридичних знань. Це пов'язано з тим, що виникають

раніше не відомі групи відносин або ж уже відомі відносини отримують незвичайний розвиток у нових умовах. Така необхідність зумовлюється також постійним зростанням рівня правової науки, що формується на базі найновітніших досягнень світової спільноти, та необхідністю її залучення до правотворчого й правозастосовного процесів. З'являються нові уявлення щодо правових явищ, які нещодавно розглядалися як такі, що не відповідають букві й духу офіційної ідеології права, доктрині.

З огляду на вищенаведене актуальним є встановлення можливості вчинення правочинів щодо нематеріальних благ. Проблема полягає в тому, що в теорії цивільного права панівною була й залишається позиція, згідно з якою стверджується, що правочини не здатні породжувати, змінювати та припиняти особисті немайнові права. Причому це стосується абсолютно всіх особистих немайнових прав. Саме на такій теоретичній основі будувалося цивільне й сімейне законодавство України та формувалася судова практика. З іншого боку, окремі сучасні дослідники як в Україні, так і за її межами дійшли висновку, що деякі особисті немайнові права все ж здатні виникати, змінюватися й припинятися на підставі правочину. І вчинення таких правочинів не суперечить чинному законодавству. Підтвердження своєї позиції вони знаходять не лише в актах застосування, а й в актах реалізації. Причому стверджується, що ці акти мають місце не лише в Україні, а й за її межами. Збільшення їх загального об'єму розглядається як тенденція розширення сфери застосування правочинів у приватному праві.

Отже, розвиток наукового знання, тенденції розвитку сфери сушого потребують уточнення обсягу вже існуючих знань щодо меж застосування правочинів у цивільних правовідносинах. Задоволення такої потреби дозволить державі більш ефективно забезпечувати не лише існування особистих немайнових прав людини, а й регламентацію її поведінки, спрямованої на задоволення приватних інтересів.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що найбільший вплив на розвиток сучасної концепції особистих немайнових прав зробили праці В.І. Бобрика, К.І. Голубєва, С.В. Наріжного, В.П. Грибанова, В.А. Дозорцева, К.Ф. Єгорова, Н.Д. Єгорова, О.С. Іоффе, А.В. Кашаніна, О.В. Кохановської, Л.О. Красавчикової, Л.В. Красицької, М.М. Малєїної, М.Л. Нохріної, З.В. Ромовської, О.П. Сергєєва, В.І. Серебровського, В.О. Серьогіна, І.В. Спасио-Фатєєвої, Р.О. Стефанчука, В.С. Толстого, Л.В. Федюк, К.А. Флейшиць та інших учених. Водночас дослідники або повністю заперечували можли-

вість вчинення правочинів, які б породжували, змінювали чи припиняли особисті немайнові права, або лише припускали таку можливість.

Дослідженню правочинів у цілому та окремих його аспектів присвячували свої праці М.М. Агарков, І.А. Безклубий, С.М. Бервено, В.А. Белов, В.І. Бобрик, М.І. Брагінський, Л.К. Веретельник, В.В. Вітрянський, Є.М. Денисевич, М.Д. Єгоров, С.В. Ільков, В.Б. Ісаков, М.Ф. Казанцев, А.Д. Корецький, А.В. Коструба, О.О. Красавчиков, О.О. Кулініч, В.В. Луць, Є.О. Мічурін, І.Б. Новицький, Л.О. Новосьолова, В.Г. Олюха, С.О. Погрібний, В.Ф. Попондопуло, М.О. Рожкова, Р.Й. Халфіна, Л.О. Чеговадзе, С.В. Ясечко та інші науковці. Однак доктрина цивільного права, відповідно до якої правочини не можуть породжувати, змінювати чи припиняти особисті немайнові права, залишилася незмінною. Більшість досліджень закінчувалися висновками в межах існуючої доктрини, тобто безперервним потоком підтверджень наявних точок зору (і лише інколи – констатацією невідповідності таких висновків сфері «сушого»). Поодинокі ж спроби переосмислення існуючих підходів до розуміння сфери застосування правочинів або розбиваються об догму («абсолютну істину») та відкидаються, або залишаються непоміченими.

Метою статті є дослідити здатність правочинів породжувати, змінювати та припиняти особисті немайнові права. З огляду на обмеження обсягу наукової публікації досліджуватимуться лише норми цивільного законодавства та позиції науковців.

Методологія дослідження. Синтез окремих наукових результатів, яких було досягнуто вченими під час проведення досліджень щодо можливості виникнення, зміни чи припинення особистих немайнових прав із правочинів, дозволяє об'єднати їх у дві протилежні (альтернативні) групи. У свою чергу наявність конкуруючих теорій щодо того чи іншого юридичного явища дає можливість розпочати науковий пошук із методу альтернатив. Сутність його полягає в тому, що вирішення наукових проблем здійснюється шляхом порівняння та взаємної критики, зіткнення альтернативних точок зору. Взаємна критика конкуруючих думок приводить до отримання більших знань про предмет дослідження, появи нового стилю мислення в науці, виникнення нових гіпотез, появи нового рівня знань. І чим більше нових і несподіваних проблем виникає в процесі навмисного зіткнення альтернативних точок зору, тим більший інтерес забезпечено науці.

Необхідність застосування методу альтернатив зумовлюється також тим, що розвиток наукового знання завжди передбачає уточнення та збільшення обсягу вже існуючих знань. У свою чергу нова

теоретична або експериментальна інформація, по-перше, повинна відкидати деякі вже існуючі уявлення про щось. Завдяки цьому звужуються межі застосування наявних теорій. По-друге, нова інформація повинна доповнювати позитивну частину колишніх уявлень новими гіпотезами й теоріями. Вони у свою чергу дають можливість розширити межі достовірного знання. Таким чином, розвиток фундаментальних наук, до яких, без сумніву, належить і цивільне право, відбувається через постійне уточнення або відкидання існуючих уявлень. Саме через постійне зіткнення альтернативних поглядів, взаємну критику конкуруючих теорій наукова істина перетворюється на процес пізнання, який ніколи не припиняється.

Виклад основного матеріалу. У теорії цивільного права інститут правочинів запропоновано поділяти на дві частини: загальну та спеціальну [1]. Сприймаючи таку пропозицію, можна зазначити, що сукупність правових норм, які стосуються всіх правочинів, утворює загальну частину. Спеціальна частина інституту охоплює положення щодо окремих видів правочинів. Норми спеціальної частини стосуються здебільшого набуття, зміни або припинення майнових прав та обов'язків, оскільки виникнення правових наслідків передбачається в межах підгалузей спадкового, речового, зобов'язального права тощо. Це привело деяких учених до висновку, що правочини можуть спрямовуватися лише на виникнення, зміну чи припинення майнових прав [2, с. 333–360].

У свою чергу дослідники особистих немайнових прав характеризують їх як такі, що не мають економічного змісту, мають настільки тісний зв'язок із фізичною особою, що є невіддільними від неї. Виникають вони у фізичної особи від народження або за законом. Об'єкти особистих немайнових прав є невід'ємними від особи. Тому є думка, що виникнення, зміна й припинення особистих немайнових прав не передбачає здійснення фізичною особою жодних вольових, правомірних дій [3, с. 375–376]. На підставі вищенаведеного робиться висновок, що правочини в механізмі правового регулювання особистих немайнових відносин відсутні.

На противагу представникам наведеної позиції інша група дослідників вважає, що в механізмі правового регулювання відносин щодо нематеріальних благ існують також такі юридичні факти, як правочини [4; 5, с. 239; 6, с. 242–246]. Оскільки в цивільному праві головним юридичним засобом встановлення й визначення змісту правових зв'язків є правочини, за допомогою таких юридичних фактів можливе здійснення розпорядження не лише економічними, а й соціальними благами, отримання доступу до нематеріальних

благ, які належать іншим [7, с. 331]. Останні є недостатньо дослідженими в нашій цивілістичній літературі. Однак це не виключає можливість застосування загальних положень про правочини та самих правочинів в інших сферах людської життєдіяльності, відмінних від майнових відносин [2, с. 333–360].

Перевіряючи істинність наведених позицій щодо набуття, зміни або припинення особистих немайнових прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, не можна не погодитися з А.В. Кашаніним, який стверджує, що існують випадки, коли права, визначені законодавцем як особисті немайнові, можуть переходити, змінюватися та припинятися на підставі розпорядчих юридичних актів [4]. Очевидно, що серед останніх можуть бути також правочини. Подібний висновок робить Ю.П. Єгоров. Розглядаючи класифікацію правочинів, учений стверджує, що вони можуть вчинятися не лише в майновій сфері, а й у сфері особистих немайнових відносин, пов'язаних із майновими. Зокрема, це правочини щодо суб'єктивних прав, які виникають щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності (найменування, комерційна таємниця тощо) [8]. Схожої позиції дотримуються також деякі українські дослідники [9, с. 215].

Аналіз чинного законодавства України дозволяє приєднатися до поглядів А.В. Кашаніна, Ю.П. Єгорова, С.В. Ясечко та інших науковців. Зокрема, тлумачення змісту ч. 2 ст. 423 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) дозволяє зробити висновок, що у випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам (наприклад, юридичній або фізичній особі, у якій або в якій працює працівник-автор (ч. 1 ст. 429 ЦК України), замовнику (ч. 1 ст. 430 ЦК України) тощо). Отже, вітчизняний законодавець допускає випадки, коли деякі особисті немайнові права інтелектуальної власності належать не творцям, а іншим особам. Причому ці права у випадках, прямо встановлених законом, можуть відчужуватися (передаватися).

На потенційну можливість укладення правочинів щодо відчуження (передачі) особистих немайнових прав інтелектуальної власності вказує також зміст ст. ст. 421, 422 ЦК України. Так, у ст. 421 ЦК України йдеться: «Суб'єктами права інтелектуальної власності є <...> інші особи, яким належать особисті немайнові <...> права інтелектуальної власності відповідно до <...> договору». Тобто ця норма передбачає випадки, коли особисті немайнові права однієї особи за договором можуть належати іншій особі. А ст. 422 ЦК України серед підстав виникнення (набуття) права інтелектуальної власності, до змісту якого входять осо-

бисті немайнові права (ч. 2 ст. 418 ЦК України), прямо називає договір. Причому наведена норма не акцентує увагу лише на виникненні (набутті) майнових прав та не виключає виникнення (набуття) особистих немайнових прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності за договором.

До висновку про можливість переходу на підставі правочину, іншого особистого немайнового права інтелектуальної власності можна дійти в результаті аналізу змісту ч. 2 ст. 439 ЦК України. У ній зазначено, що в разі смерті автора його право на недоторканність твору охороняється особою, уповноваженою на це автором. З огляду на те, що право на недоторканність твору є особистим немайновим (п. 4 ч. 1 ст. 438 ЦК України), що первісно воно виникає в автора, що до уповноваженої особи право на недоторканність твору (на охорону твору) переходить від автора, що перехід відбувається в результаті уповноваження правонабувача творцем, стає очевидним, що в основі такого уповноваження лежить правочин.

Аналогічний висновок можна зробити з нормативного припису, відповідно до якого право на недоторканність твору у випадках, передбачених чинним законодавством, охороняється спадкоємцями автора (ч. 2 ст. 439 ЦК України). Адже особа спадкоємця може визначатися заповітом, тобто одностороннім правочинном. Отже, право на недоторканність твору автора може перейти до спадкоємця за таким одностороннім правочинном, як заповіт. Подібна норма міститься також у ч. 2 ст. 29 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [10], яка дещо розширює перелік розглянутих вище особистих немайнових прав інтелектуальної власності, які можуть переходити від однієї особи до інших. Зокрема, зазначено, що спадкоємці мають право захищати авторство на твір і протидіяти перекручуванню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі й репутації автора. Наголосимо, що наведена норма, окрім права на недоторканність твору, вказує, що до спадкоємця може переходити також право авторства. Останнє твердження базується на декількох простих категоричних силогізмах¹: 1) якщо право на захист авторства переходить після смерті автора до його спадкоємця, а об'єктом права на захист є право авторства, то й останнє не може припинитися зі смертю автора, а повинне існувати та комусь належати; інакше нічого буде порушувати та захищати; 2) якщо право на захист належить спадкоємцям та є елементом змісту охоронних правовідносин, а об'єктом цих правовідносин є право авторства, то очевидно, що цей об'єкт на-

лежить уповомоченій особі; вважаємо, що такою особою і є спадкоємець; 3) якщо право на захист авторства та право авторства здатне переходити до спадкоємця, а однією з підстав спадкування є заповіт, то до останнього ці права можуть перейти за таким правочинном, як заповіт.

При цьому зазначимо, що в простих категоричних силогізмах було використане поняття «право авторства», наведене в п. 1 ч. 1 ст. 423 ЦК України. А відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 423 ЦК України право авторства – це право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності. Буквальне тлумачення наведеної норми дозволяє зробити висновок, що вимога про визнання творцем може виходити як від самого творця, так і від іншої особи. У першому випадку творець вимагає визнання себе автором, виконавцем, винахідником тощо. У другому випадку інша особа (не творець, а, наприклад, спадкоємець) вимагає визнати не себе, а певну людину творцем (наприклад, спадкодавця, інтелектуальною, творчою працею якого було створено об'єкт інтелектуальної власності). Така потреба може виникнути у зв'язку з оприлюдненням твору анонімно. Тоді спадкоємці автора, до яких перейшло право авторства, мають можливість вимагати визнати творцем спадкодавця, інтелектуальною, творчою працею якого було створено об'єкт інтелектуальної власності. І лише після цього можуть здійснювати право на захист авторства.

У юридичній літературі є точка зору, що за допомогою правочину може бути передано й право на оприлюднення твору [11, с. 154], яке також розглядається як особисте немайнове право інтелектуальної власності [11, с. 153; 12, с. 154]. Так, О.П. Сергєєв стверджує, що автор може передавати це право в порядку спадкування, у тому числі в порядку спадкування за заповітом [11, с. 179].

Опосередковане підтвердження можливості передачі (переходу) права на оприлюднення твору можна знайти в ч. ч. 7, 8 ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Дослідження їх змісту дозволяє дійти висновку, що оприлюднити (опублікувати) твір після смерті автора може інша особа. Очевидно, що така можливість виникає з правонаступництва, однією з підстав якого є правочин.

Отже, у сфері правовідносин інтелектуальної власності правочин може породжувати перехід не лише майнових, а й деяких особистих немайнових прав.

Щодо позицій про неможливість чи можливість правочинів породжувати, змінювати або припиняти

¹ Простий категоричний силогізм – це опосередкований дедуктивний умовивід, що містить у собі два засновки та висновок, який є категоричним судженням [22, с. 114].

особисті немайнові права в особистих немайнових правовідносинах заслуговують схвалення думки тих дослідників, які вважають, що така можливість існує. Зокрема, проводячи ґрунтовне дослідження правочинів як засобу індивідуального регулювання суспільних відносин, Ю.П. Єгоров справедливо стверджує, що вольовий характер правочинів не виключає віднесення до їх предмета віддільних від суб'єкта особистих немайнових благ. Такому підходу не суперечить і характер (природа) самих прав на останні [8]. Учений зазначає, що від'ємні від особи особисті немайнові блага можуть виступати предметом правочинів, якщо законом це прямо не забороняється. При цьому закон повинен виключати такі об'єкти з обороту лише за наявності підстав вважати, що їх використання буде суперечити охоронюваному законом інтересам учасників цивільного обороту [13].

До висновків, зроблених Ю.П. Єгоровим, можна дійти також на підставі аналізу чинного законодавства України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 202 ЦК України правочин – це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Як можна помітити, легальне поняття правочину не вказує на природу тих цивільних прав та обов'язків, які набуваються, змінюються чи припиняються. Застосовуючи гіпотетичний метод дослідження, можна припустити, що їх набуття, зміна або припинення можуть мати місце в межах як майнових, так і особистих немайнових правовідносин. Що стосується здатності об'єктів особистих немайнових правовідносин розглядатися як предмет правочинів, а отже, залучатися до цивільного обороту, то не можна не визнати, що в цілої низки таких благ ця здатність існує [23].

Слід відзначити, що серед сучасних публікацій усе частіше з'являються наукові праці, автори яких припускають або стверджують про здатність правочинів створювати, змінювати й припиняти особисті немайнові права, що наповнюють зміст особистих немайнових правовідносин. Такі дослідження є поодинокими, а науковці розглядають або окремі види правочинів, або окремі види особистих немайнових прав, або окремі випадки їх виникнення, зміни чи припинення; проте їх значення важко переоцінити. Вони свідчать про необхідність узагальнення досягнутих наукових результатів та уточнення існуючих знань про сферу застосування правочинів, про природу їх наслідків, про можливість особистих немайнових прав в особистих немайнових правовідносин виникати, змінюватися й припинятися на підставі правочину.

Як ілюстрацію вищевказаного наведемо позиції деяких дослідників. Так, В.І. Бобрик на під-

ставі аналізу чинного законодавства України доводить можливість вчинення правочинів у сфері особистих немайнових відносин. Досліджуючи питання регулювання особистих немайнових відносин, учений доходить обґрунтованого висновку, що загальні положення ЦК України про договір не виключають можливість договірної регулювання особистих немайнових відносин [5, с. 234]. І хоча думки науковця стосуються не всіх видів правочинів, а лише дво- й багатосторонніх, їх важливість не потребує пояснень. По-перше, він стверджує, що чинне законодавство України допускає породження правових наслідків для особистих немайнових правовідносин правочинами (договорами). По-друге, правочин як юридичний факт входить до механізму правового регулювання особистих немайнових відносин.

На можливість укладення правочинів у сфері особистих немайнових відносин вказують також деякі інші дослідники. Так, стверджується, що на підставі договору про надання послуг зв'язку виникає право на таємницю кореспонденції, на підставі договору з адвокатом – право на адвокатську таємницю [14, с. 16; 15, с. 130], на підставі договору банківського рахунку або вкладу – право на банківську таємницю [16, с. 10], з договору про надання дозволу на використання фотографічного твору із зображенням фізичної особи – право на зображення та право на використання зображення [17] тощо. Аналіз наведених точок зору та змісту самих договорів дозволяє відзначити, що з укладенням подібних правочинів в одній стороні договору дійсно виникає обов'язок, а в іншій – право на таємницю (таємницю кореспонденції, адвокатську таємницю, банківську таємницю тощо).

До правопороджуючого правочину належить також договір про створення зображення (портрета) фізичної особи на її замовлення (наприклад, художником). У цьому разі виникає об'єкт авторського права (твір) та об'єкт особистого немайнового права (зображення фізичної особи)². Права на останній не входять до інституту авторського права [11, с. 146], проте виникають на підставі виконання договору.

М.Ф. Казанцев стверджує, що правочини здатні також змінювати особисті немайнові правовідносини [18, с. 90–102]. Його думку поділяє й розвиває О.В. Кохановська. Вона зазначає, що договір взагалі є одним з основних видів юридичних фактів, здатних змінювати правовідносини, що виникають в інформаційній сфері [19, с. 182–183]. Як відомо, права на інформацію (ст. ст. 94, 302 ЦК України), на інформацію про стан свого здоров'я (ст. 285 ЦК України) належать до правовідносин,

² Розмежування ознак між такими об'єктами цивільного права, як зображення фізичної особи та твір образотворчого мистецтва, ми вже детально розглядали [23, с. 160–162].

що виникають в інформаційній сфері та є особистими немайновими правами. У свою чергу Л.В. Красицька вважає, що за допомогою договорів донорства регулюються відносини щодо трансплантації органів людського тіла та інших анатомічних матеріалів людини [20, с. 125–126].

Досліджуючи проблеми спадкового права, деякі дослідники стверджують, що волевиявлення про належне ставлення до тіла після смерті може виражатися в згоді чи незгоді на проведення патолого-анатомічного розтину, згоді чи незгоді на вилучення органів та/або тканин тіла, побажання бути похованим у певному місці, за певними звичаями, поруч із певними раніше померлими або бути підданим кремації тощо. Очевидно, що таке правомірне цільове волевиявлення є правочинном. Причому воно може складати зміст заповіту [21, с. 39]. Останній може включати також розпорядження щодо певного використання імені заповідача після його смерті [21, с. 39–40].

Вчинення правочинів передбачається й для носіїв права на особисті папери [5, с. 233]. Так, відповідно до ст. 304 ЦК України фізична особа, якій належать особисті папери, може усно або в письмовій формі розпорядитися ними, у тому числі й на випадок своєї смерті. При цьому управомочена особа, вчиняючи односторонні, правомірні, вольові дії, змінює режим доступу до своїх нематеріальних благ і визначає порядок, межі їх використання. Така зміна правового режиму може відбуватися як за життя останнього, так і в разі смерті. Отже, і в цьому випадку має місце односторонній правозмінюючий правочин. Однак, як слушно зазначає В.І. Бобрик, це може бути й договір. Так, відповідно до змісту ст. 305 ЦК України договором, на підставі якого до фонду бібліотек або архівів було передано особисті папери, можуть визначитися умови ознайомлення з ними та їх використання. І така норма закону, як цілком слушно стверджує вчений, спрямована врегулювати особисті немайнові відносини [5, с. 233]. Таким чином, норма права з договором пов'язує певну динаміку особистих немайнових правовідносин, які виникають щодо особистих паперів.

Приєднуючись до позиції, прихильники якої вважають, що правочин здатний породжувати виникнення, зміну й припинення особистих немайнових правовідносин, зазначимо, що динаміка останніх пов'язується чинним цивільним законодавством України з правочинами (одно-, дво- та багатосторонніми), предметом яких можуть бути також інші нематеріальні блага, окрім наведених вище. Наприклад, інші особи набувають такі права: на використання імені фізичної особи в літературних та інших творах, на обнародування імені потерпілого від правопорушення, на використання

імені учасника цивільного спору, який стосується особистого життя сторін (ч. ч. 2, 5, 6 ст. 296 ЦК України); на розголошення обставин особистого життя фізичної особи (ч. 4 ст. 301 ЦК України); на використання кореспонденції (ч. ч. 2, 3 ст. 306 ЦК України); на публічний показ, відтворення, розповсюдження художніх творів, на яких зображено фізичну особу, лише за згоди носія цих прав, а в разі її смерті – осіб, визначених законом. Навіть цей неповний перелік прикладів надання однією особою згоди на доступ до свого блага іншій особі свідчить, що з отриманням (наданням) згоди як юридичним фактом чинне цивільне законодавство пов'язує певні правові наслідки.

Дослідження правової природи такої згоди та її місця в системі юридичних фактів дозволяє стверджувати, що надання (отримання) згоди – це правомірна поведінка (дія) учасників цивільних правовідносин, юридичні наслідки якої виникають відповідно до їх намірів. Зокрема, одна особа має намір використовувати чуже ім'я, зображення, особисті папери тощо та бажає отримати для цього відповідне право (через згоду). Саме для виникнення необхідних юридичних наслідків вона здійснює певні дії, наприклад, звертається з пропозицією до управомоченого суб'єкта про надання їй на це згоди. Управомочена особа також має намір породити юридичні наслідки – виникнення в іншого суб'єкта права вчиняти певні дії зі своїм нематеріальним благом, тому сама вчиняє для цього правомірні дії, наприклад, надає згоду на його використання, знайомитись із ним тощо. Отже, надання згоди повністю підпадає під ознаки правочину, тобто правомірних вольових дій, спрямованих на виникнення певних правових наслідків. Правова мета такого правочину – суб'єктивно бажані для носія особистого немайнового блага чи інформації та особи, яка отримує згоду, правові наслідки, пов'язані з доступом до нематеріального об'єкта та його використанням. Подібного висновку доходять також інші дослідники, стверджуючи, що в цьому разі згода – це договір [5, с. 241].

Як ілюстрацію можна навести договір комерційної концесії, за яким правоволоділець може надати користувачеві також право на ділову репутацію (ст. 1116 ЦК України), і договір простого товариства, у якому як внесок учасників розглядаються також знання, навички, вміння й ділова репутація, ділові зв'язки (ст. 1133 ЦК України).

Здебільшого правочин є підставою переходу (передачі) і такого особистого немайнового права, як право участі в товаристві. Це твердження базується на таких засадах:

1) відповідно до ст. 100 ЦК України право участі в товаристві не може окремо передаватися (переходити) іншій особі. Застосовуючи до

наведеної норми правило тлумачення «висновок від зворотного», отримуємо припис: «не окремо» право участі в товаристві може передаватися іншій особі;

2) оскільки право участі в товаристві входить до складу корпоративного права, яке здатне переходити від однієї особи до іншої (наприклад, ст. ст. 127, 135, 137, 147 ЦК України), то передача корпоративного права тягне за собою передачу також права участі в товаристві;

3) однією з підстав передачі (переходу) корпоративних прав є правочин, що дозволяє стверджувати, що в такому випадку правочин є підставою переходу також права участі в товаристві.

Отже, право участі в товаристві, яке належало праводавцю, разом з іншими правами корпоративного правовідношення переходить до правонабувача на підставі правочину.

Висновки. Таким чином, у теорії цивільного права поряд із повним запереченням здатності правочинів породжувати, змінювати або припиняти особисті немайнові права почала формуватися

альтернативна точка зору. Її прихильники стверджують, що цей юридичний факт може створювати подібні правові наслідки.

Правочини здатні породжувати, змінювати або припиняти особисті немайнові права в межах правовідносин інтелектуальної власності, інформаційних, корпоративних, особистих немайнових правовідносин. Зроблений висновок базується на синтезі досягнутих представниками альтернативної позиції наукових результатів.

Здатність правочинів породжувати, змінювати або припиняти особисті немайнові права не лише не виключається загальними положеннями чинного цивільного законодавства України, а й прямо передбачається спеціальними нормами права. Останні є лише недостатньо дослідженими в нашій цивілістичній літературі.

Зроблені висновки вказують на необхідність подальшого поглибленого наукового дослідження таких правочинів, умов їх укладення й дійсності, встановлення меж застосування, проведення класифікації та систематизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Илларионова Т.И. Гражданское право / Т.И. Илларионова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1818_page_12.html.
2. Агарков М.М. Избранные труды по гражданскому праву : в 2 т. / М.М. Агарков. – М. : Центр «ЮрИнфоР», 2002– . – Т. 2. – 2002. – 452 с.
3. Яроцький В.Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В.Л. Яроцький. – Х., 2007. – 438 с.
4. Кашанин А.В. О проблеме распоряжения личными неимущественными правами автора / А.В. Кашанин // Вестник гражданского права. – М. : ООО «Издательский дом В. Ема», 2009. – № 4. – С. 43–98. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://refdb.ru/look/1985329-pall.html>.
5. Бобрик В.И. Договорное регулирование личных неимущественных отношений / В.И. Бобрик // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. статей и иных материалов / под ред. Р.А. Стефанчука. – К. : Юринком Интер, 2010. – С. 229–245.
6. Ясечко С.В. Проблематика правочинів з нематеріальними благами / С.В. Ясечко // Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 91-річчю з дня народження В.П. Маслова. – Х. : Право, 2013. – С. 242–246.
7. Гражданское право : [учебник] : в 2 т. / отв. ред. Е.А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БЕК, 1998– . – Т. 1. – 1998. – 816 с.
8. Егоров Ю.П. Классификация сделок / Ю.П. Егоров // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2008. – № 3(16). – С. 100–111. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-sdelok>.
9. Ясечко С.В. Проблематика щодо систематизації правочинів з нематеріальними благами / С.В. Ясечко // Актуальні проблеми приватного права : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народження доктора юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (м. Харків, 27 лютого 2015 р.). – Х. : Право, 2015. – С. 213–216.
10. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
11. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А.П. Сергеев. – М. : Теис, 1996. – 704 с.
12. Жилінкова О.В. Договірне регулювання відносин щодо інтелектуальної власності в Україні та за кордоном : [монографія] / О.В. Жилінкова. – К. : Юринком Интер, 2015. – 280 с.
13. Егоров Ю.П. Правовой режим сделок как средств индивидуального регулирования / Ю.П. Егоров. – Новосибирск : Наука, 2004. – 364 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://5fan.ru/wievjob.php?id=38817>.
14. Малейна М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита / М.Н. Малейна. – М. : Пресс, 2000. – 244 с.
15. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : [монографія] / Р.О. Стефанчук ; відп. ред. Я.М. Шевченко. – К. : КНТ, 2008. – 626 с.
16. Устименко Н.В. Таємниці особистого життя та їх цивільно-правова охорона : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Н.В. Устименко. – Х., 2001. – 20 с.
17. Кулініч О.О. Договір про надання дозволу на використання фотографічного твору з зображенням фізичної особи / О.О. Кулініч // Право і громадянське суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lclaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-3-2013/item/107-dohovir-pro-nadannia-dozvolu-na-vykorystannia-fotografichnoho-tvoru-z-zobrazhenniam-fizichnoi-osoby-kulinich-o-o>.
18. Казанцев М.Ф. Гражданско-правовое договорное регулирование: исходные положения концепции / М.Ф. Казанцев // Правоведение. – СПб. : Санкт-Петербургский ун-т, 2003. – № 2. – С. 90–102.

19. Кохановська О.В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.В. Кохановська. – К., 2006. – 531 с.
20. Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян : [монографія] / Л.В. Красицька. – Донецьк, 2002. – 164 с.
21. Орлов І.П. Правочини в сфері спадкового права : [монографія] / І.П. Орлов, О.Є. Кухарев. – К. : Алерта, 2013. – 270 с.
22. Тофтул М.Г. Логіка : підручник / М.Г. Тофтул. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : ВЦ «Академія», 2006.
23. Слипченко С.А. Оборотоспособность объектов личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное бытие физического лица : [монографія] / С.А. Слипченко. – Х. : ФОП Мичурина Н.А., 2011. – 336 с.

УДК 347.457(477+479.24)

ОЗНАКИ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

SIGNS OF SECURITIES LAW OF UKRAINE AND AZERBAIJAN REPUBLIC

Сон-Пюігреньє П.Ю.,

здобувач кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті на підставі аналізу законодавчих визначень цінних паперів в Україні та Азербайджанській Республіці виділено основні ознаки цінних паперів. Зроблено висновок про схожість підходів до нормативного закріплення поняття цінного паперу та його ознак у цих двох країнах. Одним із напрямків таких взаємовідносин повинен стати міждержавний обіг цінних паперів та обмін інвестиціями.

Ключові слова: цінні папери, ознаки цінних паперів, формалізм цінних паперів, публічна достовірність цінних паперів, оборотоздатність цінних паперів.

В статье на основании анализа законодательных определений ценных бумаг в Украине и Азербайджанской Республике выделены основные признаки ценных бумаг. Сделан вывод о схожести подходов к нормативному закреплению понятия ценной бумаги и ее признаков в указанных странах. Одним из направлений таких взаимоотношений должен стать межгосударственный оборот ценных бумаг и обмен инвестициями.

Ключевые слова: ценная бумага, признаки ценных бумаг, формализм ценных бумаг, публичная достоверность ценных бумаг, оборотоспособность ценных бумаг.

In this article based on an analysis of legislative definitions of securities in Ukraine and the Republic of Azerbaijan the main characteristics of the securities are defined. It is concluded that the similarity of approaches to regulatory determination of the concept of security and its features in these countries. One of the directions of these relations should become an interstate circulation of securities and investment s' exchange.

Key words: security, characteristics of the securities, formalism of securities, public reliability of the securities, tradable securities.

Актуальність теми. Розпад СРСР та перехід країн, що утворилися на його території, від адміністративно-командних методів регулювання економічних відносин до методів, притаманних для ринкової економіки, змусив законодавця у цих країнах зосередити свою увагу на ряді інститутів цивільного та господарського права, що не набули належного нормативного регулювання за радянських часів, серед яких окремо слід назвати цінні папери. Так, на початку 90-х рр. минулого століття в цілому ряді пострадянських держав приймалися закони про цінні папери та фондовий ринок. Звичайно, законодавство кожної з країн пішло по своєму, особливому шляху, але, враховуючи спільність передумов, формування характеризується більшою чи меншою схожістю. Зокрема багато схожих рис у регулюванні випуску

та обігу цінних паперів виявляється при аналізі законодавчих актів України та Азербайджанської Республіки. Слід відзначити, що, незважаючи на геополітичні зміни, ці держави продовжують розвивати політичні, економічні, правові, культурні взаємовідносини як самостійні, незалежні учасники міжнародних відносин. Одним із напрямків таких взаємовідносин повинен стати міждержавний обіг цінних паперів, обмін інвестиціями. У цьому контексті актуальним є питання гармонізації законодавства України та Азербайджану у сфері регулювання цінних паперів, зокрема єдність підходів щодо визначення поняття цінного паперу та його характерних ознак, що забезпечить визнання і можливість обігу цінного паперу, випущеного в одній з цих держав, на території іншої.